

WOJCIECH OTRĘBSKI <https://orcid.org/0000-0002-8566-0379>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

JACEK ŚLIWAK <https://orcid.org/0000-0002-7695-4113>

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

SYLWIA SZTOBRYN <https://orcid.org/0000-0002-6489-4539>

Agencja Zatrudnienia Fundacji „Fuga Mundi”

Nadzieja podstawowa oraz jej zróżnicowanie u więźniów. Wskazania do pracy socjalnej i pastoralnej

Basic hope and its variation in prisoners. Indications for social and pastoral work

Sposób cytowania: Otrębski, W., Śliwak, J., Sztobryn, S. (2022). Nadzieja podstawowa oraz jej zróżnicowanie u więźniów. Wskazania do pracy socjalnej i pastoralnej. W: B. J. Soiński (red.), *Tożsamość i moralność w perspektywie psychologii pastoralnej* (s. 275–296). Wydawnictwo Liberi Libri. <https://doi.org/10.47943/lib.9788363487621.rozdzial09>

Streszczenie

Osadzenie w zakładzie karnym stanowi moment przełomowy w życiu człowieka. Nadzieja podstawowa, jako ważny zasób osobowy usprawniający adaptację, wydaje się kluczowa zarówno w procesie radzenia sobie z sytuacją trudną przez więźnia, jak i w jego resocjalizacji. Celem badania było ustalenie poziomu nadziei podstawowej w grupie mężczyzn osadzonych w zakładzie karnym typu zamkniętego oraz wskazanie istotnych czynników jej zmienności u badanych.

Przebadano grupę 80 mężczyzn w wieku 22–77 lat ($M = 38$, $SD = 12,47$) przebywających w zakładzie karnym typu zamkniętego. W badaniach wykorzystano *Kwestionariusz nadziei podstawowej* – BHI-12 oraz *Ankiety danych demograficznych* – skonstruowaną przez autorów.

Uzyskane wyniki wskazują przeciętny poziom nadziei podstawowej u badanych mężczyzn osadzonych w zakładzie karnym. Wysokość wyroku oraz recydywa stanowią czynniki istotnie różnicujące poziom nadziei podstawowej w badanej grupie. Istotnie wyższą nadzieją podstawową charakteryzowały się osoby z niskimi wyrokami oraz przebywające w zakładzie karnym po raz drugi.

Uzyskane rezultaty i wyciągane wnioski mogą być ważną wskazówką dla pracy socjalnej i duszpasterstwa więziennego.

Słowa kluczowe: nadzieja podstawowa, więźniowie, praca socjalna, resocjalizacja

Abstract

Incarceration in prison is a life-changing experience. Basic hope, a vital personal resource underlying the ability to adapt to challenges, appears to be of key importance for prisoners in coping with the difficult situation, and for their resocialization. The aim of the study was to determine the level of basic hope among the male inmates in a closed prison and to identify the causes of its variation.

The study group consisted of 80 men aged 22–77 years ($M = 38$, $SD = 12.47$) serving their sentences in a closed prison. The research tools were the *Basic Hope Inventory* (BHI-12) and the *Demographic Data Questionnaire* created by the authors.

The study showed that the level of basic hope in the inmates was average and strongly differentiated by the length of the sentence and reconviction. The inmates who had short sentences or were reconvicted had a significantly higher level of basic hope.

Keywords: basic hope, prisoners, social work, resocialisation

Doświadczenie rzeczywistości więziennej przez osadzonych może skutkować pojawieniem się u nich różnego rodzaju konsekwencji w funkcjonowaniu psychicznym. Utrata wolności, bezpieczeństwa i autonomii powoduje „ból uwięzienia” (Sykes, 2007). Najsilniejsze jego natężenie pojawia się u tych, którzy są osadzeni w zakładach karnych typu zamkniętego, charakteryzujących się najbardziej ograniczoną swobodą więźniów zarówno wewnątrz zakładu, jak i w zakresie ich interakcji ze światem zewnętrznym. Cele więzienne najczęściej są zamykane na całą dobę lub otwierane według ściśle określonych zasad, o których mowa w art. 249 § 1 Kodeksu karnego wykonawczego z dnia 6 czerwca 1997 roku (Dz. U. z 1997 roku Nr 90 poz. 557; t.j. Dz. U. z 2021 roku poz. 53, z późn. zm.) – dalej: kodeks karny wykonawczy. Skazani mają możliwość pracy na obszarze zakładu karnego, a poza nim jedynie w warunkach pełnego konwojowania. Wszelkie dostępne zajęcia kulturalno-oświatowe mają miejsce wewnątrz ośrodka karnego. Osadzeni poruszają się zawsze w sposób zorganizowany i pod uważnym nadzorem. Dysponują przywilejem dwóch widzeń w miesiącu. Z reguły widzenia, rozmowy telefoniczne oraz korespondencja podlegają nadzorowi administracji. Więźniowie nie mają prawa do przepustek, wyjątki stanowią nagrody przyznawane indywidualnie (Niewiadomska, 2011).

Od dziesięcioleci wskazuje się, że podejmowanie działań resocjalizacyjnych w środowisku więziennym jest ważnym elementem funkcjonowania zakładu (McCorkle i Korn, 1954). Resocjalizacja, której istotą jest korygowanie niewłaściwie przebiegającego procesu socjalizacji, a więc uczenia się prawidłowych zachowań społecznych, ma na celu zminimalizowanie doświadczanych trudności w przystosowaniu interpersonalnym człowieka (Niewiadomska, 2007).

W praktyce jednak długotrwała egzystencja w opisanych wyżej warunkach oraz izolacja od społeczeństwa mogą wzmacniać trudności adaptacyjne osadzonych i w konsekwencji proces ich resocjalizacji. Ciosek (1993) wskazuje na aspekty środowiska więziennego wzmagające trudności psycho-emocjonalne osadzonych: niedostateczne zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa, niekorzystne warunki życiowe, kontrola i ingerowanie personelu we wszystkie aspekty funkcjonowania, silne ograniczenie decyzyjności i zachowania, rutyna i bezsensowność oraz brak możliwości heteroseksualnych kontaktów. Trudności te powstają także na skutek niedostatecznej liczby i zróżnicowania docierających bodźców sensorycznych, ograniczonej przestrzeni życiowej oraz zminimalizowanych kontaktów społecznych (Niewiadomska, 2011).

Napięcia doświadczane w środowisku więziennym mogą powodować przemoc oraz dewiacje (Blevins i in., 2010), co może być wyjaśnione za pomocą

teorii ogólnego napięcia Agnew (2006). Jako najczęstsze przyczyny napięcia wymienia się przymusową izolację oraz pogorszenie relacji rodzinnych i przyjacielskich, które stanowią główne źródła obaw skazanych przed przybyciem do zakładu (Adams, 1992), a także narażenie na przemoc wewnątrz murów (Bottoms, 1999). Silny poziom napięcia i natężenia powyższych czynników, a także ograniczony zasób skutecznych sposobów radzenia sobie z nimi, powodują w procesie adaptacji większą skłonność do podejmowania zachowań dewiacyjnych (Listwan i in., 2013), przez co zwiększają ryzyko niepowodzenia procesu resocjalizacji. Powstałe na skutek więziennej egzystencji zaburzenia w zakresie przystosowania prowadzą z reguły do pojawienia się „błędneho koła” i w przyszłości powrotu do działalności przestępczej. To z kolei skutkuje ponownym osadzeniem w ośrodku karnym. Zjawisko recydywy wśród byłych osadzonych zmusza teoretyków i praktyków resocjalizacji więziennej do poszukiwania jego uwarunkowań. Jednym z kierunków tych poszukiwań jest analiza osobowości skazanych i jej związku z adaptacją do warunków więziennych oraz przebiegiem procesu resocjalizacji.

1. Nadzieja podstawowa jako zasób w środowisku więziennym

Nadzieja podstawowa to poczucie, że świat cechuje się stabilnością, porządkiem, sensownością i przychylnością wobec człowieka (Erikson, 1997). Przejawami tych przekonań są społecznie tworzone i celebrowane metafory oraz systemy wierzeń, głównie religijnych. Przeświadczenia w nadziei podstawowej są fundamentem interpretacji wszelkich zdarzeń, szczególnie przyszłych, gdy człowiek próbuje przewidzieć ich bieg, ocenić go i oszacować swoje szanse (Trzebiński i Zięba, 2003). Nadzieja podstawowa stanowi więc subiektywny ogląd świata oraz warunkuje postawę jednostki wobec życiowych wyzwań.

Według Eriksona (1997, 2002) nadzieja podstawowa, stanowiąc jedną z ośmiu podstawowych sił ego, jest względnie stałą strukturą osobowości, ale może ulegać przekształceniom w trakcie życia za sprawą przełomowych, radykalnych zdarzeń. Specyficzny charakter nadziei podstawowej, związany z jej wczesną genezą i wpływem na globalną wizję świata osoby, skutkuje bardziej skomplikowanym procesem jej kształtowania. Zmiana przekonania o którymś z podstawowych atrybutów świata, jak sensowność i pozytywność, musi się wiązać z wydarzeniami przełomowymi. Mogą być one zarówno zwiększające, jak i zmniejszające siłę tego rodzaju nadziei. W ten sposób

nadzieja podstawowa warunkuje zachowania człowieka w ważnych momentach życiowych. Przykładem takiego wydarzenia może być osadzenie w zakładzie karnym, gdzie warunki oraz specyfika funkcjonowania człowieka istotnie się zmieniają. Dochodzi nawet do zmiany posiadanej przez osobę wizji świata (Trzebiński i Zięba, 2003). Następuje wówczas rozpad obecnego status quo i zagrożenie podstawowych przekonań podmiotu odnośnie do świata i jego samego. Skutkiem tego procesu jest tworzenie nowego ładu (Byra, 2014).

Osoby o wysokiej nadziei charakteryzują się poczuciem humoru i innymi zdolnościami, dzięki którym łatwiej znajdują nowe strategie, akceptują i przezwyciężają problemy. Są odważniejsze w podejmowaniu wyzwań, a sytuacje stresowe nie wytrącają ich z równowagi i wytrzymałości (Kwiatek, 2012), a więc łatwiej im powstrzymać się od przemocy. Wysoka nadzieja podstawowa i wynikające z niej przekonanie o przewidywalności, sensowności, wartościowości i przychylności świata mają wydzźwięk w strukturze poznawczej człowieka, który percypuje innych jako potencjalnie przewidywalnych i racjonalnych, mających dobrą naturę i pozytywne nastawienie, a ich wybory ocenia jako konstruktywne i celowe (Trzebiński i Zięba, 2003). Trzebiński i Gruszecka (2012) wskazują, że silna nadzieja podstawowa wpływa na rzadszą i mniej intensywną interpretację określonego zdarzenia jako krzywdy wyrządzonej nam intencjonalnie, a częściej jako skutek doraźnych czynników. Oznacza to, że wysoka nadzieja podstawowa implikuje mniejszą wrażliwość na skrzywdzenie, większą sprawność w wychodzeniu z roli ofiary oraz większą skłonność do wybaczenia krzywd.

Z dotychczasowych badań prowadzonych w zakresie zróżnicowania wczesnych doświadczeń życiowych osadzonych dowiadujemy się, że przestępcy w dzieciństwie wielokrotnie doznawali trudnych sytuacji, a ich rozwiązanie przekraczało możliwości dziecka. Najczęstszymi przyczynami tych trudności był alkoholizm rodziców, ich kłopoty finansowe i problemy małżeńskie. Wykazano też, że postawy matek wobec osadzonych w dzieciństwie charakteryzowały się niechęcią, lękiem, złością i niepokojem (Mac, 2005). W kontekście stricte kryminalistycznym nadzieja była powiązana z pozytywną zmianą u przestępców seksualnych i użytkowników substancji psychoaktywnych. W przypadku pierwszych wzrost nadziei skorelowany był z większą empatią, wzmocnioną intymnością oraz mniejszym poczuciem samotności (Marshall i in., 1997). Z kolei u osób używających substancji psychoaktywnych wyższa nadzieja wiązała się z dłuższą abstynencją i wyższą jakością życia w wyniku leczenia

(Irving i in., 1998). Badania ukazały też, że nadzieja podstawowa warunkuje preferencję etycznych zachowań u młodzieży.

W związku z powyższym celem naszych badań było ustalenie poziomu nadziei podstawowej w grupie mężczyzn osadzonych w zakładzie karnym typu zamkniętego oraz wskazanie istotnych czynników jej zmienności.

2. Metodologia badań własnych

Problem badawczy sformułowano następująco: jaki jest poziom i istotne czynniki zmienności nadziei podstawowej u więźniów w zakładzie karnym typu zamkniętego?

Sformułowano następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza 1: Osoby z wysokimi wyrokami mają istotnie statystycznie niższy poziom nadziei podstawowej od osób z niskimi wyrokami.

Hipoteza 2: Osoby przebywające w więzieniu po raz pierwszy mają wyższy poziom nadziei podstawowej od recydywistów.

Zdarzenie przełomowe, jakim jest pobyt w zakładzie karnym, szczególnie w perspektywie wielu lat lub powrotu do tego doświadczenia po raz kolejny, instynktownie uznawane za negatywne, będą obniżać poziom nadziei. Przekonania związane z nadzieją podstawową, a więc poczucie sensowności i przychylności świata, mogą zostać zmodyfikowane przez przełomowe wydarzenie, jakim są długotrwała izolacja więzienna i kolejne wyroki (Trzebiński i Zięba, 2003).

Przebadano grupę 80 mężczyzn w wieku od 22 do 77 lat ($M = 38$, $SD = 12,47$) przebywających w zakładzie karnym typu zamkniętego w Chełmie, który zgodnie z art. 249 § 1 kodeksu karnego wykonawczego narzuca wysoki poziom izolacji i kontroli skazanych. Spośród aktualnie osadzonych do badań zostali wybrani mężczyźni spełniający określone kryteria (dobór celowy): wyrok pozbawienia wolności od 3 do 10 lat, przebywanie w zakładzie po raz pierwszy, drugi lub kolejny.

Popelniane przestępstwa obejmowały: ukrzywdzenie człowieka (23,8%), posiadanie narkotyków lub handel nimi (15%), kradzież (32,5%), oszustwo (5%), rozbój (15%) oraz spowodowanie wypadku drogowego (8,8%). Najkrótszy wyrok wynosił 8 miesięcy, zaś najdłuższy 172 miesiące (tabela 1).

Tabela 1*Rozkład danych socjodemograficznych w badanej grupie*

		<i>M</i>	<i>SD</i>
Wiek		38	12,5
		<i>n</i>	%
Wykształcenie	niepełne podstawowe	1	1,3
	podstawowe	30	37,5
	gimnazjalne	20	25
	zasadnicze zawodowe	20	25
	średnie	9	11,3
Stan cywilny	kawaler	34	42,6
	w nieformalnym związku	16	20
	żonaty	8	10
	rozwodnik	16	20
	wdowiec	3	3,7
	brak danych	3	3,7
Posiadanie dzieci	rodzic	46	57,5
	nie-rodzic	34	42,5
Recydywa	pierwsza odsiadka	29	36,3
	druga odsiadka	17	21,3
	więcej niż druga odsiadka	34	42,5
Przestępstwa	ukrzywdzenie człowieka	19	23,8
	posiadanie narkotyków lub handel nimi	12	15
	kradzież	26	32,5
	oszustwo	4	5
	rozbój	12	15
	spowodowanie wypadku	7	8,8

Porównując badanych z niskimi i wysokimi wyrokami, można zauważyć, że mężczyźni z krótszym wyrokiem częściej pozostawali w związku (formalnym/nieformalnym) w porównaniu do osadzonych z wyrokiem dłuższym. Natomiast badani z wyższym wyrokiem częściej deklarowali przestępstwo z kategorii spowodowania wypadku drogowego, zaś ci z niższym – dotyczące ukrzywdzenia człowieka (tabela 2).

Tabela 2*Rozkład danych socjodemograficznych dla podgrup ze względu na długość wyroku*

		Niski wyrok		Wysoki wyrok		<i>p</i>
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	
Wiek		T(78) = 6,782, <i>p</i> = 0,236				0,556
Wykształcenie	niepełne podstawowe	0	–	1	2,9	0,539
	podstawowe	16	34,8	14	41,2	
	gimnazjalne	13	28,3	7	20,6	
	zasadnicze zawodowe	13	28,3	7	20,6	
	średnie	4	8,7	5	14,7	
Stan cywilny	kawaler	19	41,3	15	44,1	0,133
	w nieformalnym związku	12	26,1	4	11,8	
	żonaty	6	13	2	5,9	
	rozводnik	6	13	10	29,4	
	wdowiec	1	2,2	2	5,9	
Posiadanie dzieci	rodzic	27	58,7	19	55,9	0,801
	nie-rodzic	19	41,3	15	44,1	
Recydywa	pierwsza odsiadka	16	34,8	13	38,2	0,794
	druga odsiadka	9	19,6	8	23,5	
	więcej niż druga odsiadka	21	45,7	13	38,2	
Przestępstwa	ukrzywdzenie człowieka	13	28,3	6	17,6	0,099
	posiadanie narkotyków lub handel nimi	9	19,6	3	8,8	
	kradzież	16	34,8	10	29,4	
	oszustwo	2	4,3	2	5,9	
	rozbój	5	10,9	7	20,6	
	spowodowanie wypadku	1	2,2	6	17,6	

Badani o różnym poziomie recydywy istotnie różnili się pod względem wykształcenia. Mężczyźni przebywający po raz pierwszy w zakładzie karnym oraz ci, którzy odbywają karę już więcej niż drugi raz, najczęściej charakteryzowali się wykształceniem podstawowym i gimnazjalnym. Z kolei badani skazani po raz drugi zdecydowanie częściej posiadali wykształcenie zasadnicze zawodowe (tabela 3).

Badanie miało charakter indywidualny, typu papier – ołówek. Mężczyźni wypełniali kwestionariusze przy bezpośrednim udziale autorki, ale pod nadzorem wychowawcy grupy. Badani zostali też poinformowani o anonimowości badań, możliwości rezygnacji z badania bez żadnych konsekwencji w każdej chwili oraz o tym, że wyniki będą analizowane tylko w zakresie danych grupowych.

Tabela 3

Rozkład danych socjodemograficznych dla podgrup ze względu na poziom recydywy

		Pierwszy wyrok		Drugi wyrok		Więcej niż drugi wyrok		<i>p</i>
		<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	
Wiek								0,095
Wykształcenie	niepełne podstawowe	–	–	–	–	1	2,9	0,05
	podstawowe	12	41,4	4	23,5	14	41,2	
	gimnazjalne	10	34,5	2	11,8	8	23,5	
	zasadnicze zawodowe	4	13,8	10	58,8	6	17,6	
	średnie	3	10,3	1	5,9	5	14,7	
Stan cywilny	kawaler	10	34,5	8	47,1	16	47,1	0,24
	w nieformalnym związku	7	24,1	5	29,4	4	11,8	
	żonaty	4	13,8	2	11,8	2	5,9	
	rozводnik	5	17,2	2	11,8	9	26,5	
	wdowiec	3	10,3	–	–	–	–	
Posiadanie dzieci	rodzic	17	58,6	8	47,1	21	61,8	0,599
	nie-rodzic	12	41,4	9	52,9	13	38,2	
Długość wyroku	niski	16	55,2	9	52,9	21	61,8	0,794
	wysoki	13	44,8	8	47,1	13	38,2	

Ciąg dalszy tabeli na następnej stronie.

Ciąg dalszy tabeli z poprzedniej strony.

	Pierwszy wyrok		Drugi wyrok		Więcej niż drugi wyrok		<i>p</i>
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	
	Przestępstwa						
ukrzywdzenie człowieka	3	10,3	6	35,3	10	29,4	
posiadanie narkotyków lub handel nimi	6	20,7	–	41,2	6	17,6	
kradzież	10	34,5	7	41,2	9	26,5	0,335
oszustwo	1	3,4	–	–	3	8,8	
rozbój	6	20,7	2	11,8	4	11,8	
spowodowanie wypadku	3	10,3	2	11,8	2	5,9	

W badaniu wykorzystano *Kwestionariusz nadziei podstawowej* (BHI-12) Trzebińskiego i Zięby (2003). Bada on nadzieję rozumianą jako przeświadczenie człowieka o dwóch generalnych i powiązanych wzajemnie właściwościach świata: że jest on uporządkowany i sensowny oraz z reguły przychylny ludziom. Kwestionariusz składa się z 12 pozycji testowych (np. Świat jest sprawiedliwy i każdy otrzyma prędzej czy później to, na co zasłużył), z czego trzy pozycje mają charakter buforowy. Do oceny twierdzeń zastosowano skalę, gdzie 1 oznaczało *zdecydowanie nie zgadzam się*, a 5 – *zdecydowanie zgadzam się*. Wynik kwestionariusza stanowi wskaźnik ogólnego poziomu zmiennej: nadzieja podstawowa. Rzetelność metody jest zadowalająca ($\alpha = 0,66$).

Dane o badanych zgromadzono z wykorzystaniem *Ankiety danych demograficznych* – skonstruowanej przez autorów. Wzięto w niej pod uwagę zmienne, takie jak: wykształcenie, stan cywilny, rodzicielstwo, rodzaj popełnionego przestępstwa, długość wyroku oraz recydywę. Dane te nie tylko opisywały badanych więźniów, ale także pozwoliły na wyodrębnienie podgrup, gdzie kryteriami selekcji były niski/wysoki wyroki skazanie pierwszy raz/ponowne.

Obliczenia statystyczne wykonano z zastosowaniem programu SPSS.

3. Wyniki

Badani więźniowie charakteryzują się przeciętnym poziomem nadziei podstawowej, średni wynik dla grupy plasuje się powyżej 5 stena ($M = 5,51$, $SD = 2,25$; tabela 4).

Tabela 4

Statystyki opisowe zmiennej nadzieja podstawowa dla całej grupy i wyróżnionych podgrup

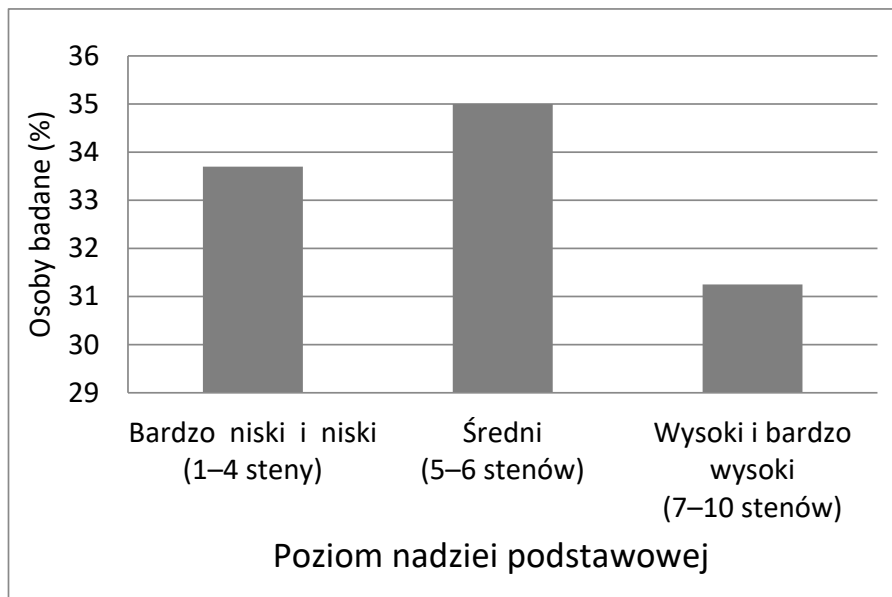
		<i>M</i>	<i>SD</i>
Cała grupa		5,51	2,25
Długość wyroku	niski wyrok	5,96	2,1
	wysoki wyrok	4,91	2,35
	pierwszy wyrok	4,86	2,13
Recydywa	drugi wyrok	6,65	2,34
	więcej niż drugi wyrok	5,5	2,14

Analiza pokazuje, że rozkład wyników niskich, przeciętnych i wysokich w całej grupie jest niemal równy, z lekką przewagą wyników przeciętnych (odpowiednio: 33,75%, 35,00%, 31,25%; tabela 5).

Tabela 5

Rozkład wyników nadziei podstawowej w całej grupie wraz z adekwatnym rozkładem danych socjodemograficznych

Wynik	<i>n</i> <i>%</i>		Wiek		Długość wyroku				Recydywa					
			<i>M</i>	<i>SD</i>	Niski		Wysoki		Pierwszy wyrok		Drugi wyrok		Więcej niż drugi wyrok	
	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>	<i>n</i>	<i>%</i>
Bardzo niski i niski (1–4 stenów)	27	33,75	38,81	14,14	11	40,7	16	59,3	13	48,1	4	14,8	10	37
Średni (5–6 stenów)	28	35	40,54	13,17	18	64,3	10	35,7	10	35,7	4	14,3	14	50
Wysoki i bardzo wysoki (7–10 stenów)	25	31,25	33,56	8,48	17	68	8	32	6	24	9	36	10	40

Rysunek 1*Poziom nadziei podstawowej w całej grupie*

Cechy charakteryzujące podgrupę mężczyzn z niską nadzieją podstawową to: średni wiek życia około 39 lat; prawie 60% z nich osiada wysokie wyroki; blisko 50% przebywa w zakładzie karnym po raz pierwszy. Z kolei badanych uzyskujących wysoki poziom nadziei podstawowej cechuje to, że są średnio kilka lat młodsi ($M = 33,56$, $SD = 8,48$) od tych z niskim poziomem; blisko 70% z nich ma niski wyrok; a 40% – przebywa w więzieniu już co najmniej trzeci raz. Natomiast osadzeni z przeciętnym poziomem nadziei podstawowej cechują się najwyższą średnią wieku – około 41 lat ($M = 40,54$, $SD = 13,17$); przeważnie niskimi wyrokami (64,3%) i odbywaniem kary więcej niż drugi raz (tabela 5).

Tabela 6*Rozkład wyników nadziei podstawowej w podgrupach: niski wyrok/wysoki wyrok*

Wynik	Niski wyrok		Wysoki wyrok	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Bardzo niski i niski (1–4 steny)	11	23,91	16	47,06
Średni (5–6 stenów)	18	39,13	10	29,41
Wysoki i bardzo wysoki (7–10 stenów)	17	36,96	8	23,52

Wśród osób z niskim wyrokiem blisko dwie piąte cechuje się przeciętnym poziomem nadziei podstawowej (39,13%), ale ponad jedna trzecia (36,96%) uzyskała wynik wysoki lub bardzo wysoki. W grupie z wysokimi wyrokami niemal połowa badanych ma niski lub bardzo niski poziom nadziei podstawowej (47,06%; tabela 6).

Tabela 7*Rozkład wyników nadziei podstawowej w grupach: pierwszy wyrok/drugi wyrok/więcej niż drugi wyrok*

Wynik	Pierwszy wyrok		Drugi wyrok		Więcej niż drugi wyrok	
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%
Bardzo niski i niski (1–4 steny)	13	44,82	4	23,53	10	29,41
Średni (5–6 stenów)	10	34,48	4	23,53	14	41,18
Wysoki i bardzo wysoki (7–10 stenów)	6	20,69	9	52,94	10	29,41

Pod względem recydywy w grupie cechującej się najwyższą nadzieją podstawową są osoby przebywające w więzieniu po raz drugi, spośród których ponad połowa uzyskała wynik wysoki lub bardzo wysoki (52,94%). Mężczyźni odbywający karę pozbawienia wolności po raz pierwszy najczęściej odczuwają niski i bardzo niski poziom nadziei podstawowej (44,82%), zaś w przypadku badanych przebywających w więzieniu po raz co najmniej trzeci najwięcej jest tych z wynikiem przeciętnym (41,18%; tabela 7).

Tabela 8*Analiza istotności różnic w kontekście czynników socjodemograficznych*

Czynnik socjodemograficzny	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Wykształcenie	0,66	4	0,619
Stan cywilny	2,15	4	0,083
Posiadanie dzieci	1,1	1	0,298
Recydywa	3,6	2	0,032
Długość wyroku	4,4	1	0,039
Przestępstwo	1,04	5	0,399

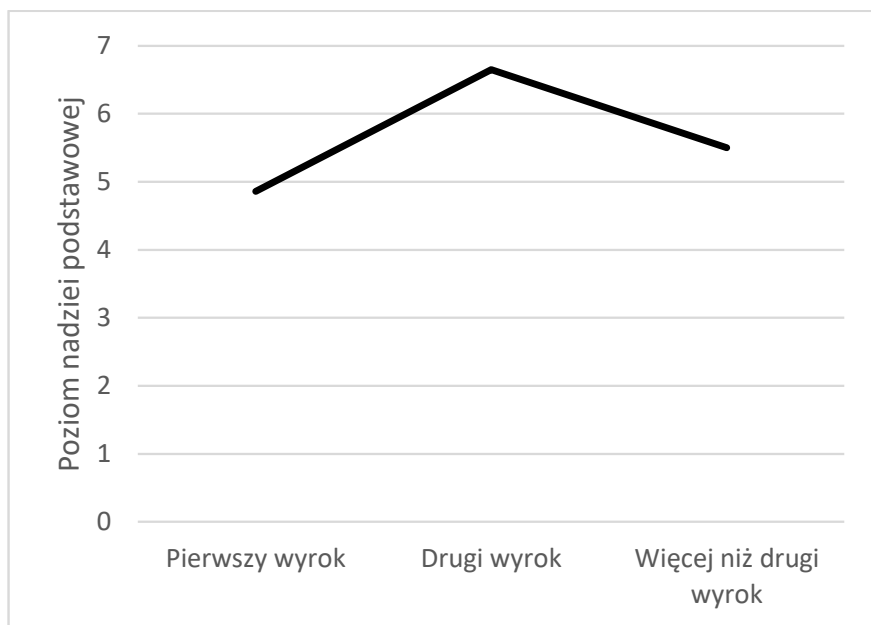
Adnotacja. *F* – wartość statystyki *F*, *df* – stopnie swobody, *p* – poziom istotności.

Jednoczynnikowa analiza wariancji wykazała efekty główne dla dwóch czynników: długości wyroku ($F(1) = 4,4; p = 0,039$) oraz recydywy ($F(2) = 3,6; p = 0,032$). Ustalono, że długość wyroku oraz recydywa są zmiennymi istotnie różnicującymi prezentowany przez badanych poziom nadziei podstawowej. Pozostałe analizowane zmienne (wykształcenie, stan cywilny, rodzicielstwo, rodzaj popełnionego przestępstwa) nie różnicowały istotnie statystycznie badanej grupy w zakresie poziomu odczuwanej przez badanych nadziei podstawowej (tabela 8).

Oznacza to, że osoby badane z niskimi wyrokami mają istotnie statystycznie wyższą nadzieję podstawową od osób z wysokimi wyrokami (rysunek 2). W przypadku czynnika recydywa analiza *post hoc* wskazała, że istotne statystycznie różnice w zakresie poziomu nadziei podstawowej wystąpiły pomiędzy grupą z pierwszym wyrokiem a grupą z drugim wyrokiem (tabela 10). Oznacza to, że osoby odbywające karę pozbawienia wolności już po raz drugi (recydywa) charakteryzują się istotnie statystycznie wyższą nadzieją podstawową w porównaniu do osób przebywających w więzieniu po raz pierwszy (rysunek 3).

Rysunek 3

Poziom nadziei u osób przebywających w zakładzie po raz pierwszy, drugi oraz więcej niż drugi

Tabela 10

Testy post hoc dla czynnika: recydywa

		Różnica średnich	<i>p</i>
Pierwszy wyrok	drugi wyrok	-1,78	0,009
	więcej niż drugi wyrok	-0,64	0,251
Drugi wyrok	pierwszy wyrok	1,78	0,009
	więcej niż drugi wyrok	1,15	0,080
Więcej niż drugi wyrok	pierwszy wyrok	0,63	0,251
	drugi wyrok	-1,15	0,080

4. Dyskusja

Zakładano, że osoby z wysokimi wyrokami mają istotnie statystycznie niższy poziom nadziei podstawowej niż osoby z niskimi wyrokami. Hipoteza ta została zweryfikowana pozytywnie – wykazano, że mężczyźni z niższymi wyrokami cechują się wyższą nadzieją podstawową. Długoletnia kara może stanowić doświadczenie przełomowe w życiu jednostki, a więc, zgodnie z teorią, może istotnie kształtować nadzieję podstawową (Trzebiński i Zięba, 2003). Niższy poziom nadziei wiąże się z poczuciem utknięcia w miejscu, wycofaniem, dominacją zachowań unikowych, biernym radzeniem sobie z sytuacjami stresowymi oraz zrzucaniem odpowiedzialności na czynniki zewnętrzne (Snyder i Pulvers, 2001). Ostatnia skłonność może stanowić sposób poradzenia sobie z poczuciem winy. Długi wyrok wiąże się z popełnieniem czynu znacząco szkodliwego społecznie, co z kolei może skutkować wyrzutami sumienia, nieraz utrudniającymi funkcjonowanie. Oddalanie od siebie odpowiedzialności za dokonany czyn jest postrzegane jako mechanizm radzenia sobie przez więźniów z sytuacją. Więźniowie z dłuższymi wyrokami, często angażując się w grypsowanie (Wawrzyniak i Chmielewska, 2002), dążą do wspinania się w hierarchii więziennej, walcząc, fizycznie lub nie, z innymi więźniami oraz administracją zakładu karnego. Obecność tak niekonstruktywnych sposobów radzenia sobie z nową sytuacją lub zagrożeniem może być wynikiem między innymi niskiego poziomu nadziei podstawowej.

Naszym zdaniem nadzieja podstawowa jest zasobem szczególnie ważnym dla więźniów z perspektywą wielu lat w izolacji. Skazanie na długi wyrok stanowi sytuację trudną, mogącą mieć destrukcyjny wpływ na psychikę człowieka. Wyższa nadzieja podstawowa może stanowić zasób sprzyjający zauważaniu prorozwojowych konsekwencji owej sytuacji, wyznaczenia możliwych do realizacji wyzwań oraz łatwiejszego poradzenia sobie ze stratą wolności. Ponadto wieloletnia izolacja wpływa na jakość kontaktu z bliskimi, a utraty więzi społecznych osadzeni boją się najbardziej (Adams, 1992). Bywają często porzucani przez rodzinę i przyjaciół, co może powodować kryzys tożsamości (Trzebiński i Zięba, 2003) i jeszcze bardziej utrudniać powrót do społeczeństwa. Analiza danych socjodemograficznych zebranych w naszych badaniach potwierdziła tę prawidłowość. Badani skazani o wyższych wyrokach rzadziej deklarowali bycie w związku, zarówno małżeńskim, jak i nieformalnym. Brak wsparcia bliskich, mniejsza liczba odwiedzin i brak poczucia, że „ktoś na mnie czeka”, mogą wpływać destrukcyjnie na osobowość człowieka. Silna

nadzieja podstawowa stanowi czynnik wspierający osobę doświadczającą tego rodzaju sytuacji.

Zakładano też, że osoby przebywające w więzieniu po raz pierwszy mają wyższy poziom nadziei podstawowej. Recydywa, czyli powrót do przestępczości, stanowi drugi czynnik istotnie różnicujący poziom nadziei podstawowej u więźniów. Hipoteza ta nie potwierdziła się – badania dowiodły, że mężczyźni przebywający w zakładzie karnym po raz pierwszy cechują się najniższą nadzieją podstawową. Wyniki te można skonfrontować z badaniem Chmielewskiej-Hampel i Wawrzyniak (2009). Autorki przedstawiły nieco inne ujęcie nadziei podstawowej, nazywając ją obronną. W tej interpretacji stanowi ona mechanizm obronny w warunkach izolacji więziennej, łączący charakterystyki zaprzeczania i racjonalizacji. Środowisko więzienne, narażając osadzonego na przemoc i ograniczając realizację potrzeb, a jednocześnie wymuszając niewzruszoną prezencję w oczach innych więźniów, może powodować zniekształcenie rzeczywistości. Tym można wyjaśnić wyższy poziom nadziei podstawowej u osób odbywających karę więzienia po raz co najmniej drugi. Sądzimy, że proces przystosowania do środowiska zakładu karnego spowodował reinterpretację otoczenia i znalezienie porządku i przewidywalności w sztywnej więziennej codzienności. Takie dostosowanie mogło się okazać na tyle silne, że po wyjściu na wolność cechy więziennego świata nie znajdowały odzwierciedlenia w zewnętrznym społeczeństwie. Były więzień mógł więc odczuwać swego rodzaju skonfundowanie i chęć powrotu do znanego, bardziej uporządkowanego i przewidywalnego środowiska, jakim jest dla niego zakład karny. Powyższy wniosek może stanowić przesłankę częściowo wyjaśniającą przyczyny recydywy.

5. Zastosowanie uzyskanych wyników w pracy socjalnej i pastoralnej

Uzyskane wyniki mogą mieć zastosowanie aplikacyjne w pracy socjalnej (Machel, 1994), jak i do rozwiązywania problemów duszpasterskich osób uwięzionych. W wielu zakładach penitencjarnych działają stowarzyszenia duszpasterskie. Praca kapelana więziennego wydaje się bardzo trafnie wpisywać w omawianą w artykule problematykę. Duszpasterz więzienny, współpracując z psychologiem, psychoterapeutą, pedagogiem, pomaga osadzonemu uświadomić sobie problem zła, które popełnił wobec innych ludzi.

Praca nad nadzieją podstawową w procesie resocjalizacji mogłaby przybrać dwie formy. Z jednej strony właściwe wydają się działania mające na celu zwiększanie jej poziomu u byłych i aktualnych więźniów. Jak zostało kilkakrotnie wspomniane, pobyt w więzieniu może stanowić wydarzenie przełomowe w życiu człowieka. Zgodnie z teorią Eriksona (2002) jest to dobry moment na zmianę przekonania o którymś z podstawowych atrybutów świata, jakimi są sensowność czy pozytywność. Nadzieja podstawowa, dzięki obecności większej elastyczności, kreatywności oraz umiejętności znajdowania alternatywnych rozwiązań, pozwala łatwiej dostosowywać się do nowych warunków, szczególnie trudnych (Snyder, 2002). Właściwe pokierowanie zmianą może skutkować nową wizją własnego świata osoby (Trzebiński i Zięba, 2003).

Snyder i in. (2000) wskazują na sposoby wykorzystania nadziei w modelach profilaktyki pierwotnej i wtórnej. Wzrost nadziei podstawowej jako efekt resocjalizacji mógłby skutkować między innymi zmianą perspektywy wobec ludzi (Trzebiński i Zięba, 2004): więźniowie przekonani o pozytywnych motywach otoczenia rzadziej decydowaliby się na działania w charakterze odwetu oraz na szkodę innych, chętniej dążyliby do pojednania (Trzebiński i Gruszecka, 2012).

W kontekście uzyskanych wyników i powyższych rozważań rola duszpasterza, obok terapeuty czy pedagoga, jako tego, który budzi nadzieję osadzonej osoby na inne, lepsze życie, wydaje się bardzo ważna w procesie resocjalizacji. Aspekt pastoralny omawianych tu wyników ujawnia się zatem w kształtowaniu właściwej postawy osobistej, społecznej, prospołecznej przez wskazywanie, uczenie i „dawanie” nadziei podstawowej. Zadaniem duszpasterza jest pomoc w przezwyciężaniu kryzysów z powodu braku nadziei i pomaganie w odnalezieniu tej nadziei. „Dawanie” osobie osadzonej nadziei i promowanie zasady sprawiedliwości, kształtowanie cechy empatyczności, docieranie do sfery duchowej stanowią budowanie systemu wsparcia w procesie resocjalizacji i zwiększanie jej efektywności w przywracaniu do „normalnego” życia. Głównym celem pracy socjalnej czy pastoralnej musi być przede wszystkim poszukiwanie tego, co ludzi łączy.

Bibliografia

- Adams, K. (1992). Adjusting to prison life. *Crime and Justice*, 16, 275–359.
- Agnew, R. (2006). *Pressured into crime: An overview of general strain theory*. Roxbury Press.

- Blevins, K. R., Listwan, S. J., Cullen, F. T., Jonson, C. L. (2010). A general strain theory of prison violence and misconduct: An integrated model of inmate behavior. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 26(2), 148–166. <https://doi.org/10.1177/1043986209359369>
- Bottoms, A. E. (1999). Interpersonal violence and social order in prisons. *Crime and Justice*, 26, 205–281.
- Byra, S. (2014). Nadzieja podstawowa i percepcja własnej niepełnosprawności a radzenie sobie osób z urazem rdzenia kręgowego. *Hygeia Public Health*, 49(4), 825–832.
- Chmielewska-Hampel, A., Wawrzyniak, M. (2009). Depresja, lęk i nadzieja podstawowa u osób odbywających karę więzienia. *Psychologia Jakości Życia*, 8(1), 45–58.
- Ciosek, M. (1993). *Izolacja więzienna*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Erikson, E. (1997). *Dzieciństwo i społeczeństwo*. Dom Wydawniczy Rebis.
- Erikson, E. (2002). *Dopełniony cykl życia*. Dom Wydawniczy Rebis.
- Irving, L. M., Seidner, A. L., Burling, T. A., Pagliarini, R., Robbins-Sisco, D. (1998). Hope and recovery from substance dependence in homeless veterans. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 17(4), 389–406. <https://doi.org/10.1521/jscp.1998.17.4.389>
- Kwiątek, P. (2012). Znaczenie i rozwój psychologii nadziei w ujęciu Charlesa Richarda Snydera. *Seminare*, 31, 157–170.
- Listwan, S. J., Sullivan, C. J., Agnew, R., Cullen, F. T., Colvin, M. (2013). The pains of imprisonment revisited: The impact of strain on inmate recidivism. *Justice Quarterly*, 30(1), 144–168. <https://doi.org/10.1080/07418825.2011.597772>
- Mac, A. (2005). *Wczesne dzieciństwo młodocianych przestępców agresywnych*. Oficyna Wydawnicza Garmond.
- Machel, H. (1994). *Wprowadzenie do pedagogiki penitencjarnej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Marshall, W. L., Anderson, D., Champagne, F. (1997). Self-esteem and its relationship to sexual offending. *Psychology, Crime and Law*, 3(3), 161–186. <https://doi.org/10.1080/10683169708410811>
- Martin, K., Stermac, L. (2010). Measuring hope: Is hope related to criminal behaviour in offenders? *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 54(5), 693–705. <https://doi.org/10.1177/0306624X09336131>
- McCorkle, L. W., Korn, R. (1954). Resocialization within walls. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 293(1), 88–98.
- Niewiadomska, I. (2007). *Osobowościowe uwarunkowania skuteczności kary pozbawienia wolności*. Wydawnictwo KUL.
- Niewiadomska, I. (2011). *Zakorzenia społeczne więźniów*. Wydawnictwo KUL.
- Schaffer, H. R. (2005). *Psychologia dziecka*. Wydawnictwo Naukowe PWN.

- Snyder, C. R. (2002). Hope theory: rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*, 13(4), 249–275. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01
- Snyder, C. R., Feldman, D. B., Taylor, J. D., Schroeder, L. L., Adams, V. H. (2000). The roles of hopeful thinking in preventing problems and enhancing strengths. *Applied and Preventive Psychology*, 9(4), 249–269. [https://doi.org/10.1016/S0962-1849\(00\)80003-7](https://doi.org/10.1016/S0962-1849(00)80003-7)
- Snyder, C. R., Pulvers, K. M. (2001). Dr. Seuss, the coping machine, and „Oh, the places you’ll go”. W: C. R. Snyder (red.), *Coping with stress: Effective people and processes* (s. 3–29). Oxford Press. <https://doi.org/10.1093/med:psych/9780195130447.003.0001>
- Sykes, G. M. (2007). *The society of captives: A study of a maximum security prison*. Princeton University Press.
- Trzebiński, J., Gruszecka, E. (2012). Siła nadziei podstawowej i poziom samooceny a wrażliwość na pokrzywdzenie: badanie eksperymentalne. *Przegląd Psychologiczny*, 55(4), 335–346.
- Trzebiński, J., Zięba, M. (2003). Nadzieja, strata i rozwój. *Psychologia Jakości Życia*, 2(1), 5–33.
- Trzebiński, J., Zięba, M. (2004). Basic hope as a world-view: An outline of a concept. *Polish Psychological Bulletin*, 35(3), 173–182.
- Wawrzyniak, M., Chmielewska, A. (2002). Uwięzienie a syndrom aleksytymii. *Psychologia Jakości Życia*, 1(2), 115–125.